УДК: 502.172(1-751.3)(477)

Совгіра С.В., Гончаренко Г.Є. (Україна, Умань)

ПРОЕКТУВАННЯ НОВИХ ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ

Проектування заповідних територій передбачає виявлення найцінніших для збереження об'єктів і забезпечення їх охорони в рамках єдиної функціонально і територіально пов'язаної системи. Наводимо приклад наукового обгрунтування на створення геологічної пам'ятки природи місцевого значення «Іллінецький кратер».

Фізико-географічне розташування: Кратер знаходиться на 8 км західніше від м. Іллінці Вінницької області (49°07′ пн. ш., 29°06′ сх. д.). У тектонічному відношенні територія об'єкту приурочена до Українського щита, в орографічному – кратер знаходиться на межі Подільської та Придніпровської височин (з позначками висот 255–257 м н.р.м.) на вододілі річок Соб та Собок (басейн Південного Бугу). *Площа об'єкту:* 10 км^2. *Місце в системі фізико-географічного районування:* Лісостепова зона, Дністровсько-Дніпровський лісостеповий край, Середньобузький лісостеп. *Адміністративне місцезнаходження:* Вінницька область, Іллінецький та Липовецький райони, поблизу містечка Іллінці (40 км на південний схід від Вінниці, міжріччя Соб-Собок), територія між селами Лугова, Слобідка та Іваньки. *Загальна характеристика об'єкту:* Іллінецький кратер – одна з найстаріших астроблем Землі, віком близько 400 млн. років. Наслідком зіткнення космічного тіла (за оцінками з масою близько 40 млн. тон і діаметром 230 – 300 м) з твердими породами було утворення метеоритно-вибухового кратера з первісним діаметром близько 7 км, і глибиною до 600 – 800 м. Іллінецький кратер утворено в породах кристалічного фундаменту, в складі якого переважають граніти. У підпорядкованій кількості у основи кратеру розміщені гнейси і чарнокіти, а також більш рідкісні типи порід, які представлені амфіболітами і деякими іншими типами порід. На сучасній ерозійній поверхні безпосередньо на породах коптогенного комплексу і комплексу кристалічної основи залягають пухкі четвертинні відклади. У той же час постійна присутність в складі зювитів і алогенних брекчій уламків і глиб осадових порід є доказом існування до моменту імпакту на поверхні кристалічного фундаменту відкладів платформового чохла невеликої потужності. Ці породи в регіоні не збереглися і їх вік невідомий, разом з тим їх вивчення цікаве не тільки при вивченні імпактної структури, але і для палеогеографічних досліджень. *Наукове значення об'єкту:* За своїми масштабами Іллінецький кратер значно поступається найвідомішим у своєму роді, які мають діаметри до 300 км. Однак у нашій країні він належить до найбільших геологічних об'єктів імпактного походження. До того ж вона частково доступна для огляду, а не цілковито схована під верхнім шаром ґрунту. Однак в офіційному переліку геологічних пам'яток України, які повинні охоронятись законом, його нема. *Основні фактори антропогенного впливу:* У межах об'єкту функціонують кілька кустарних розробок корисних копалин. Місцеве населення використовує метаморфізовані (внаслідок метеоритного вибуху) граніти для будівництва будинків, підмурків, доріг тощо. За східною околицею с. Лугова місцеві кар'єри переплелися у вигляді лабіринтів. Назавжди руйнуються залишки давніх кар'єрів як археологічного пам'ятника історії розвитку України III-XIII століть. *Стан вивчення:* Визначення імпактного генезису Іллінецької структури виконано Масайтисом, 1973 та одночасно з ним Валтером і Рябенко, 1973. У подальшому вивчення кратера, його будови, ударного метаморфізму порід і складу розплавлених імпактитів наведено у наукових роботах, зокрема: Вальтер, Лазаренко, 1984; Вальтер, Рябенко, 1977; Гуров, Рябенко, 1984; Гуров, Гурова, 1991 та ін.). Природні виходи і кар'єри зювітів, розплавлених імпактитів і алогенних брекчій стало об'єктом екскурсій 27-ї сесії міжнародного геологічного конгресу у 1984 році. Для ознайомлення з Іллінецькою структурою зарубіжних геологів, узагальнююча стаття з новими геохімічними даними по складу порід була опублікована в журналі «Meteoritics & Planetary Sciences)» в США (Gurov et.el., 1998). Магнітометричні дослідження імпактних порід кратеру і їх вік обговорювалися на міжнародній конференції «Impacts in Precambian Shields» у Фінляндії в 2000 році (Personen et.el., 2004). У останні роки (1999, 2002, 2005 рр.) у м. Вінниці відбулося міжнародні конференції «КАММАК – Комети, астероїди, метеори, метеорити, астроблеми, кратери», присвячені проблемі взаємодії малих тіл Сонячної системи з планетами і утворенню ударно-вибухових геоструктур. Імпактне походження Іллінецької структури є загальновизнаним і включено до всіх списків імпактних структур на поверхні Землі (Гуров, Гурова, 1991; Grieve, 1982; Grieve et.el., 1996; Earth Inpact Datadase, 2004; та ін.). У зв'язку з тим, що в південній частині структури поширений ряд оголень імпактних порід, вона була діагностована першою структурою ударного походження в Україні.